

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.023.5:304.3

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2019.84.10>

К. Г. МИХАЙЛЬОВА, Н. І. ШКУРАПЕТ

ДОЗВІЛЛЄВІ ПРАКТИКИ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття розкриває взаємозв'язок між дозвіллевими практиками сучасних підлітків та їх орієнтацією на здоровий спосіб життя. Актуальність статті зумовлена суперечністю між інституційним запитом суспільства на сучасне та фізично здорове покоління та поширеністю в ньому дозвілля, яке не сприяє збереженню здоров'я. На основі теоретико-методологічного базису (розкриття змісту понять «дозвілля», «здоров'я», «практика», «здоров'язбережувальна практика») і низки емпіричних досліджень показано домінування пасивних видів дозвіллевої діяльності над активними. Доведено, що провідними видами дозвілля сучасних підлітків є чат у соціальних мережах, прослуховування музики, зустріч з друзями, просто відпочинок тощо. Позитивним є те, що від 40% до 70% підлітків у різних підгрупах також практикують активні форми дозвілля. У статті підлітки згруповані в три підгрупи («активні», «творчі», «ті, що розважаються») за видами дозвіллевої діяльності, що переважають. Показано, що практики здорового способу життя характерні для перших двох підгруп. Виявлено також відмінності між підгрупами підлітків – «молодший» (14–15 років) та «старший» (16–17 років). На основі емпіричних даних показано, що «лідери» активніше займаються спортом, ретельніше обирають коло спілкування, яке активно впливає на пріоритети у їхньому способі життя. Продемонстровано, що сучасне соціальне середовище підлітків збільшує ризики шкоди здоров'ю, що вимагає формування в сім'ї та школі особистої якості опору підлітка. Особлива увага приділяється включенню підлітків в Інтернет-практику. Показано, що їх занурення в цю зону відповідає всеукраїнським тенденціям. Зроблено висновки, що більшість дозвіллевих заходів підлітків не сприяють підтримці здоров'я, що вимагає прийняття рішень на державному, регіональному, інституційному та інших рівнях суспільства.

***Ключові слова:** дозвілля, дозвіллеві практики, здоров'я, підлітки, здоровий спосіб життя.*

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч спостерігається погіршення стану здоров'я дітей, особливо підліткового віку, що,

на наш погляд, зумовлено передусім соціально-економічними умовами їхньої життєдіяльності. Саме вони визначають спосіб життя особистості, який впливає на всі аспекти її життєдіяльності.

У суспільних науках, зокрема в соціології, для характеристики «умов і особливостей повсякденного життя людей у тому чи іншому суспільстві, прошарку, групі тощо» застосовується поняття «спосіб життя» (way of living) [20]. Тож категорія «спосіб життя» тісно пов'язана з повсякденністю, що передусім розглядається науковцями «як життя в цілому, усі життєві реалії, буденне, природне середовище, актуальне «тепер» і «тут» буття людини, що включає в себе весь спектр її особистісних виборів» [5].

Детермінованість впливу способу життя на здоров'я індивідууму підтверджена результатами багатьох досліджень [7; 11; 15; 26]. Ці дослідження доводять, що спосіб життя є певною мірою детермінантою стану здоров'я людини (виключаючи його біологічний складник). Але водночас беззаперечним є той факт, що для кожної соціальної групи соціальні контексти, які складають мозаїку способу життя, є особливими.

Говорячи про повсякденне життя такої соціально-демографічної групи, як підлітки, ми маємо на увазі два домінуючих типи повсякденних практик, а саме практики навчальної діяльності й дозвілля. Стосовно першого типу, то зазначимо, що школа, здійснюючи освітній процес, намагається сформувати мотивацію до обрання здоров'язберезувального характеру життєдіяльності, аксіологічне сприйняття власного здоров'я, регламентувати відповідні моделі поведінки. Іншими словами, сформувати звички, стереотипи поведінки, цінності, що будуть спрямовані на збереження здоров'я.

Щодо дозвілєвої діяльності підлітків, то вибір стратегій тут залежить від соціального оточення, що поряд зі школою включає такі компоненти, як сім'я та підліткові спільноти. Саме такий підхід представлено в роботах М. Вебера, Т. Веблена, П. Бурдьє, В. Бойчелюка та інших. Поряд з цим, як вважають М. Каплан, Дж. Келлі, Д. Половєня, І. Петрова, дозвілєві стратегії віддзеркалюють особисті прагнення, індивідуальне світосприйняття [3].

Проте слід зауважити, що спосіб життя, частиною прояву якого є дозвілєва сфера, визначається насамперед типом суспільства, яке на межі II і III тисячоліть, характеризується як «інформаційне». Теоретики сучасності розглядають його виключно як техногенне «з його пріоритетом інформаційних технологій, котрі є визначальними чинниками соціальних трансформацій» [6]. З точки зору Г. Маклюєна, «новітні технічні засоби формують нові суспільні запити й потреби, вони видозмінюють не тільки спосіб життєдіяльності людини та її повсякденні звички, а й моделі мислення та ціннісні орієнтації особистості [13, с. 70].

Екстраполюючи зазначене на дозвілєву сферу, можна стверджувати, що набуття суспільством рис інформаційного розширює

можливості дозволяла, пропонуючи нові форми та практики його організації, зокрема мережеві. Зважаючи на особливу схильність підлітків до впливу новітніх суспільних змін, на чому робив акцент ще Л. Виготський, соціально-психологічний портрет сучасного підлітка («Домівки» (“Homelanders”), «Покоління Батьківщини» (“Homeland Generation”) або «Нове мовчазне покоління» (“New Silent Generation”), «Покоління Z» (“Generation Z”) суттєво відрізняється від їх однолітків 70–80-х років минулого століття [21, с. 50]. Так, «представники цифрової генерації» проводять значну кількість часу в мережі «інтернет», віртуалізують соціальні комунікації. Вони прагнуть утвердити свій власний спосіб життя, відмінний від дитячого та дорослого, що має прояви, зокрема, у дозвіллевій сфері життєдіяльності.

Поряд з цим, зміни, що потребують нової якості людини, її вільне включення у технологічні та цифрові процеси, мають і негативні наслідки, які відбиваються, в тому числі і на здоров'ї людини.

Спираючись на статистичні дані про стан здоров'я сучасних підлітків, можна стверджувати, що обрані ними форми дозволя здебільшого не відповідають здоровому способу життя [23; 24; 25, с. 49].

Тож виникає суперечність між інституційним запитом суспільства на сучасне і водночас фізично здорове підростаюче покоління та домінуванням пасивних форм дозволя підлітків, що не сприяють здоров'язбереженню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розгляду проблеми здорового способу життя долучалися науковці з педагогіки, психології, соціології, серед яких В. Толстих, О. Здравомислов, А. Харчев, В. Келле, О. Вакуленко, І. Бесгужев-Лада, Т. Кириченко, Ю. Лісцин, С. Свириденко, Л. Сушенко та ін. Дослідженню сфери дозволя присвятили свої наукові праці такі дослідники, як В. Андрущенко, Н. Бабенко, В. Бочелюк, А. Єрмоленко, О. Ковтун, М. Култасва, В. Піча, О. Семашко, В. Подкопаєв, Н. Цимбалюк та інші. Дозвіллевій практиці підлітків розглянуто в наукових роботах вітчизняних соціологів В. Арбеніної, О. Балакіревої, Т. Бондар, М. Бровко, Н. Давидової, О. Василенко, О. Сакович, С. Сальнікова, Л. Сокурянської, І. Сушицької та інші.

Попри наявні теоретичні та емпіричні дослідження підліткового дозволя, бракує напрацювань щодо встановлення зв'язку між обранням сучасними підлітками, зокрема старшокласниками, дозвіллевих практик та здоров'язбережувальною спрямованістю їх способу життя, що зумовило дослідницький інтерес до окресленої в статті проблематики.

Мета статті – виявити особливості дозвіллевих практик сучасних підлітків мегаполісу, з'ясувати зв'язок між їхніми дозвіллевими практиками та здоров'язбережувальною спрямованістю їх способу життя.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети статті уточнимо понятійно-категоріальний апарат окресленої проблематики. По-перше,

це феномен дозвілля. Етимологічно слово «дозвілля», англійською “leisure” («дозвіл»), латинською “ligere” («бути вільним») французькою “loisir” (вільний час) означає свободу дій. В Оксфордському словнику наведено декілька значень цього поняття [14]:

- 1) можливість, надана вільним часом, щоб щось зробити;
- 2) свобода робити щось специфічне;
- 3) можливості, що відкриваються поза сферою професійної діяльності;
- 4) можливість розпоряджатися часом на свій розсуд.

У науковій літературі представлені різні інтерпретації поняття «дозвілля». Так, в «Енциклопедії сучасної України» дозвілля визначається як «сукупність видів діяльності (занять), які здійснюються у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб» [17]. У словнику за соціології надається таке визначення: «Дозвілля – та частина вільного часу (воно є частиною позаробочого часу), яким людина розпоряджається на свій розсуд. Дозвілля входить як складова частина в категорію «вільний час», який своєю чергою виступає частиною позавиробничого часу. Останнє включає: час на домашню працю і самообслуговування, час на сон та їжу, час на пересування до місця роботи і назад, вільний час, що витрачається на навчання, виховання, громадську діяльність. Дозвілля – це діяльність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним вибором, а не з причини матеріальної необхідності. Дозвілля – це діяльність, якою люди займаються просто тому, що вона їм подобається» [10, с. 37–38]. За визначенням Б. Бриліна, дозвілля це «частина вільного часу, використання якого пов’язане з активним освоєнням культурних цінностей, розважальною діяльністю та фізичною активністю» [4, с. 75]. З точки зору С. Паркера, «дозвілля – час, вільний від роботи та інших обов’язків, який може бути використаний як для релаксації і розваг, так і для досягнень всебічного розвитку особистості [16]. Становить інтерес також визначення дозвілля як форми діяльності, що відображає суб’єктність особистості і виражається в певних стратегіях дозвіллевої поведінки [9].

Як свідчить аналіз наукової літератури, феномен дозвілля розглядається як у вузькому значенні слова – відпочинок і розваги, так і в більш широкому – окрім перерахованих, ще творча, любительська діяльність, заняття фізкультурою і спортом [18]. У наукових статтях деяких авторів, зокрема О. Семашко, В. Піча, Н. Цимбалюк, Ю. Яковенко, дозвілля не ототожнюється з вільним часом, бо кожне з даних явищ має особливості. Проте найчастіше дозвілля й вільний розглядаються як взаємозамінні. В контексті нашого дослідження ми будемо дотримуватися цієї точки зору.

Наступним концептом, яким ми будемо оперувати, є дозвіллеві практики. Саме поняття «практики» широко застосовується в різних сферах людської діяльності, проте його суть полягає в «діях» індивідууму чи

соціальних груп. У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу визначення, наведене Л. Агамір'ян, що відображає положення теорії практик П. Бурдє та Е. Гідденса: «Практики – хабітуалізовані (узвичаєні) дії особистості у певній сфері її діяльності» [2]. Тож під дозволевими практиками науковець розуміє «хабітуалізовані дії особистості у сфері дозволля, які зумовлюються її ціннісним ставленням до вільного часу, а також нормами дозволлевої діяльності, поширеними як у її безпосередньому оточенні, так і в суспільстві в цілому» [2].

Така інтерпретація дозволевих практик підкреслює, з одного боку, їх індивідуалізований характер, а з іншого – їхню детермінованість соціальним контекстом (нормами, стереотипами, традиціями, культурою тощо).

У такій конотації дозволеві практики можуть бути спрямовані на [12, с. 6–7]:

- відновлення життєвих сил підлітка (прогулянки, спорт, ігри та інше, що укріплює здоров'я);

- підвищення ерудиції, залучення до духовних цінностей (все те, що розвиває пізнавальну діяльність – відвідування театрів, виставок, перегляд фільмів та цікавих телепередач, подорожі, читання літератури тощо);

- розвиток духовних сил та потреб, активної творчої позиції (науково-дослідницька діяльність, художньо-театральна, технічна, спортивно-ігрова, трудова, прикладна діяльність, суспільна діяльність);

- реалізація потреби в спілкуванні (вечори зустрічей, танці, дискотеки, вечірки, творчі об'єднання, клуби, гуртки). З погляду на особливості сучасних підлітків це можуть бути такі форми як дебютні клуби, флешмоби, квести, творчі об'єднання, творчі майданчики, а також он-лайн спілкування в групах, походи до торгівельно-розважальних центрів тощо);

- творче навчання для розвитку навичок організації дозволля (конкурси, заклади відпочинку, школи лідерства).

Проте підлітками можуть бути обрані й інші види дозволля, зокрема пасивний відпочинок, антисоціальне дозволля тощо. Не слід ігнорувати і факт віртуалізації деяких форм дозволля, які можуть мати як позитивну, так і негативну конотацію.

Проблематика нашого дослідження передбачає співвіднесення дозволевих практик та здоров'язбережувальної діяльності підлітків.

Зазначимо, що в науковій літературі здоров'я розглядається як «стан повного фізичного, духовного (психічного) та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів» [22]. Збереження здоров'я означає діяльність індивіду з попередження погіршення його природного потенціалу здоров'я. Це, окрім занять фізкультурою, спортом, загартовування, збалансованого харчування, формування звичок безпечної для здоров'я поведінки, може бути чітке дотримання режиму відпочинку, домінування активних форм дозволля,

відмова від куріння та вживання алкогольних напоїв, дозування роботи з гаджетами, оволодіння технологіями управління емоціями, духовне удосконалення тощо. Іншими словами – дотримання здорового способу життя. У контексті нашого дослідження це означає припущення про те, що форми дозвіллевої діяльності мають корелювати зі здоров'язбережувальними практиками.

Результати емпіричних досліджень¹ дозволили дійти висновку, що сучасне покоління обирає пасивні форми дозвілля (дивись табл.1), що не відповідає здоров'язбережувальним процесам.

Таблиця 1
Найбільш поширені серед підлітків дозвіллі практики (ранг)

Ранг	Види занять у вільний час	
	Підлітки Немишлянського району м. Харкова	Міські підлітки Харківської області [1]
1	Спілкування в соціальних мережах	Спілкування в соціальних мережах
2	Прослуховування музичних записів	Прослуховування музичних записів
3	Просто відпочинок	Просто відпочинок
4	Зустрічі з друзями, знайомими, прийом і відвідування гостей	Зустрічі з друзями, знайомими, прийом і відвідування гостей
5	Самоосвіта	Самоосвіта
6	Прибирання квартири	Спорт та спортивні ігри
7	Вивчення іноземних мов	Прибирання квартири
8	Активний відпочинок	Перегляд телевізійних передач
9	Спорт та спортивні ігри	Прогулянки по місту, читання художньої літератури
10	Прогулянки по місту	

Як демонструє аналіз, перші п'ять рангових місць посідають саме пасивні форми дозвілля, а найбільш розповсюдженими дозвіллевыми практиками є «спілкування в соціальних мережах», «прослуховування музики», «просто відпочинок», «зустрічі з друзями, прийом та відвідування гостей», «самоосвітня діяльність». Ці види дозвіллевих практик,

¹ Соціологічне дослідження, здійснене Українським інститутом соціальних досліджень в межах міжнародного проекту HBSC «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (2018 р., опитано 13337 учнів та студентів України) [18].

Міжнародне соціологічне дослідження «Молодь на пограниччях Центральної та Східної Європи», проведено за кураторством в Україні проф. Сокурянської Л. Г. та проф. Щюдло С. А. (2015 р., опитано 1220 учнів України прикордонних областей).

Авторське он-лайн опитування підлітків Немишлянського району м. Харкова щодо обрання ними дозвіллевих практик й відповідності їх здоров'язбережувальній спрямованості способу життя (опитано 362 учня 14-17 років. Із них 60 % дівчата, 40 % - юнаки; підлітків 14-15 років – 75 %, 16-17 років – 25 %).

незалежно від корисності, стають такими, що не сприяють здоров'язбереженню. Крім того, 60% респондентів серед усіх видів дозвіллевих практик обирають пасивний відпочинок, що, на наш погляд, є також захисною реакцією на інформаційне та психологічне перевантаження. Це теж має певний вплив на стан здоров'я підлітків.

Такі види занять, які укріплюють здоров'я («спорт та спортивні ігри», «активний відпочинок»), обирають від 40% до 70% підлітків. Серед підлітків Немишлянського району «спорт та спортивні ігри» мають лише 9 рангове місце, але більш затребуваними, ніж у міських підлітків в цілому, є такі активні форми відпочинку, як велосипедні прогулянки, катання на роликах, скейтбординг, різного роду вуличні квести.

Водночас дослідження продемонстрували активне занурення підлітків у віртуальну реальність – близько 90% регулярно спілкуються в мережі Інтернет, майже третина опитаних щоденно грають в комп'ютері. «Більшість дітей та підлітків витрачають на ігри на комп'ютері, планшеті (наприклад iPad), смартфоні або іншому електронному пристрої, так само, як і для таких цілей, як домашня робота, відправлення повідомлень електронною поштою, у Twitter, Facebook, спілкування в чатах і використання Інтернету, від півгодини до двох годин на день. У вихідні дні зайнятість такими видами проведення вільного часу зростає до 3–4–5 і навіть понад 6 годин на день. Натомість у вихідні дні з метою виконання домашньої роботи, відправлення повідомлень електронною поштою, у Twitter, Facebook, спілкування в чатах і використання Інтернету електронними пристроями (комп'ютером, планшетом, смартфоном) у вільний час із періодичністю понад 6–7 годин на день користуються майже кожен шостий підліток (17,6%). При цьому переважають серед них дівчата (20,0% проти 15,2% хлопців). Користування електронними пристроями в такій кількості часу (понад 6 годин) і для таких цілей протягом тижня (особливо у вихідні дні) актуалізується для підлітків, чим старшим є їхній вік: від 6,8% серед 10-річних до понад 23% серед 16–17-річних, що пояснюється більшим контролем батьків над дітьми молодшого віку, порівняно зі старшим підлітковим віком» [18, с. 78]. Надмірне захоплення гаджетами за умов відсутності контролю, зокрема самоконтролю, не лише сприяє поширенню гіподинамії, а й різного роду захворювань, таких як розлади нервової системи, захворювання ока та постаті.

У ході дослідження ми співставили дозвіллеві стратегії 14–15 річних (А підгрупа) та 16–17 річних підлітків (Б підгрупа) для визначення місця активним формам дозвілля серед зазначених дозвіллевих занять, маючи гіпотезу про динамічність дозвіллевих практик. При цьому до активних форм ми віднесли такі: «спорт і спортивні ігри», «туризм, прогулянки за містом», «прогулянки по місту», «активний відпочинок».

Компаративний аналіз показав, що не зважаючи на те, що жоден із них не став домінуючим серед дозвіллевих стратегій підлітків, все ж

таки 16–17-ти річні школярі більшою мірою зорієнтовані на активне дозвілля, ніж 14–15-річні. Так серед старшої вікової групи підлітків (16–17 років) 71% тих, хто регулярно займається спортом (не рідше 3-х разів на тиждень), причому цей показник вище серед юнаків – 64,7% проти 55% із числа дівчат. Лише спортом із всіх активних видів дозвілля займається 11%, активно відпочивають – 7%, поєднують зазначені дозвіллі заняття 62% респондентів. Забезпечують фізичну активність лише за рахунок піших прогулянок та туризму 11% юнаків та дівчат даної вікової категорії. Тож фізично укріплюють своє здоров'я біля 80% респондентів

У молодшій віковій категорії регулярно займаються спортом 64% підлітків. При цьому лише спорт обирають – 19%, активний відпочинок – 13%, а поєднують ці два види дозвілля – 45% із числа усіх респондентів 14–15 років. Крім того, 6% школярів обирають лише «туризм, прогулянки за містом», «прогулянки по місту» із активних видів дозвілля. Підсумовуючи, можна стверджувати, що біля 70% 14–15-річних підлітків тією чи іншою мірою здійснюють активну фізичну діяльність.

Отже, приблизно 70–80% підлітків обирають дозвіллі практики, що спрямовані на підтримку фізичного здоров'я. Разом з тим майже 20–30% підлітків ігнорують активні форми дозвілля.

Таким чином, аналіз дозвіллевих практик демонструє достатньо протирічливий їх потенціал. З одного боку, домінують пасивні форми дозвілля, але приблизно у 70–80% підлітків вони співіснують з активними дозвіллевими практиками, що надає останнім певної якості компенсаторності першої групи.

Поряд з цим у ході дослідження ми намагалися з'ясувати розповсюдженість шкідливих звичок підлітків з різними домінуючими дозвіллевими практиками. Для цього ми виокремили три групи підлітків, в яких домінує та чи інша група дозвіллевої діяльності: «активний спосіб життя», «творчі» та «прихильники розваг». До першої групи нами віднесено тих, хто займається спортом, активно відпочиває, займається туризмом тощо. До другої тих, хто віддає перевагу художній та технічній творчості, суспільній діяльності, відвідуванню музеїв тощо. До третьої групи нами віднесено тих підлітків, у дозвіллевих практиках яких переважають відвідування дискотек, клубів, кафе, барів тощо. Аналіз за ними дозволив виявити певні розбіжності щодо реалізації здоров'язбережувальної життєвої стратегії. Так, найменший відсоток тих, хто палить – серед спортсменів (6%) та активно відпочиваючих (4%). Аналогічна картина серед тих, хто палить електронні сигарети (7% та 0% відповідно). Для порівняння, доля перших та других серед підлітків, які постійно відпочивають в барах, диско клубах – 14% та 13% відповідно.

Стосовно вживання слабоалкогольних та міцних напоїв, то серед респондентів, які систематично займаються спортом та активно відпо-

чивають, таких 18% і 4%, 15% і 11%, відповідно. Але серед тих, хто часто буває в дискотеках їх в рази більше – 41% та 46% відповідно.

Що стосується категорії підлітків, для яких домінуючими були такі дозвілєві заняття, як «художня творчість», «технічна творчість», «суспільна діяльність», то вони мало чим різняться від тих, хто займається спортом. Серед них немає школярів із досвідом вживання наркотиків, але такі є в їх дружньому оточенні (від 14 % до 17%). Більше вживають міцні напої респонденти, які дозволя присвячують суспільній діяльності. До речі, в їх оточенні більше половини з аналогічними уподобаннями. Взагалі серед друзів різних категорій підлітків досить багато тих, для кого шкідливі звички стали нормою життя (від 42% до 48%), що дає можливість зробити припущення про ризикований характер найближчого оточення підлітків з точки зору здоров'язберезувальних практик.

Звернення до детального аналізу цього припущення виявило, що характер впливу (здоров'язберезувальний чи руйнівний) однолітків та референтної групи, що простежується в таких дозвілєвих практиках, як «зустрічі з друзями, знайомими, прийом і відвідування гостей», «відвідування дискотек, клубів», «відвідування кафе, бару», зумовлений поведінковими стратегіями, ціннісними орієнтаціями, способами діяльності представників даного соціального оточення. В ході опитування з'ясувалось, що 73% респондентів молодшої вікової групи товаришують з особами, які палять, майже 70% – з тими, хто палить електронні сигарети, три чверті – хто вживає слабоалкогольні напої, майже 60% – вино та міцні напої, близько 20% – з тими, хто хоча б раз вживав наркотичні речовини, більше 35% мають в своєму оточенні осіб, які проявляли агресію по відношенню до інших.

Старша група респондентів, як свідчить дослідження, більш виважено обирає своє оточення. Так, до кола спілкування майже 40% підлітків входять особи, що палять звичайні сигарети, 35% – палять електронні сигарети, майже 50% та 40% – вживають слабоалкогольні та міцні напої відповідно, кожен десятий спілкується з тими, хто вживав наркотики, кожен п'ятий – хто агресивно поводився з іншими.

Тож соціальне оточення підлітків, що має своє віддзеркалення в дозвілєвій практиці – «зустрічі з друзями, знайомими, прийом і відвідування гостей» (4–5 рейтингове місце), примножує ризики здоров'я руйнівного характеру. Тож протистояти такому деструктивному впливу може особистісна опірність підлітків, що формується під впливом таких інституцій, як сім'я та освіта.

Окрему увагу у дослідженні було приділено агресивності в підлітковому середовищі. Незалежно від дозвілєвих занять, 12%–15% підлітків зазначили, що проявляли агресивні дії по відношенню до інших. Серед друзів цей показник вище – від 14% до 23%.

Викликає занепокоєння і стан духовного здоров'я підростаючого покоління. Відомо, що на духовність підлітка та його соціальне само-

почуття впливають такі види дозвіллевих занять, як читання художньої літератури, відвідування музеїв, театрів, концертів, відвідування кінотеатрів, художня творчість, технічна творчість, прослуховування музичних записів, зустрічі з друзями, знайомими, прийом і відвідування гостей, спілкування в соціальних мережах тощо. Як показали дослідження, перші п'ять із названих не популярні серед підлітків, особливо серед школярів 14–15 років. Так, «читання художньої літератури» посідає лише 13 рангове місце, а «відвідування музеїв, театрів, концертів» взагалі останнє – двадцять п'яте. Тож жодне із зазначених дозвіллевих занять не є домінуючим, тому їх вплив не є визначальним.

Разом з тим не можна ігнорувати факт заміни традиційних дозвіллевих практик новими способами задоволення потреб. Так, за результатами досліджень, слухають музику в Інтернеті 47,9% українського населення, дивляться фільми, серіали – 41,2%, дивляться фотографії, образотворчі матеріали відповідно 15,6% [20, с. 69]. Отже, відбувається трансформація дозвіллевих практик, активне перенесення їх в Інтернет-мережу, що полегшує просторову та фінансову доступність певних дозвіллевих занять, з одного боку, і в той же час відкриває вільний доступ до «агресивних форм культури», що, на наш погляд, й зумовлює високий рівень агресивності в підлітковому середовищі.

Висновки. Таким чином, в сучасному інформаційному суспільстві домінують пасивні форми відпочинку, що призводить до поширення ряду соматичних розладів, пов'язаних з гіподинамією. Серед сучасних підлітків можна виокремити три групи відповідно до їхніх провідних дозвіллевих практик: ті, що ведуть активний спосіб життя, творчі та прихильники розваг. Як продемонстрував аналіз, підлітки першої групи, які обирають такі форми дозвілля, як «спорт та спортивні ігри», «активний відпочинок» тощо, більшою мірою дотримуються здорового способу життя. Найменш здоров'язбережувальні дозвільні практики характерні для «прихильників розваг». Значний вплив на вибір здоров'язбережувальних або ризкогенних практик здійснює оточення підлітків, яке на сьогоднішній день не є таким, що орієнтовано на здоров'язбереження. Саме тому виникає потреба в активному впливі школи в цьому напрямку. Слід також зазначити, що підлітки 14–15 років більш схильні до ризикової відносно здоров'я поведінки, що потребує впровадження загальнодержавних просвітницьких програм з популяризації форм здорового активного дозвілля.

Список використаної літератури

1. Агамир'ян Л. В. Досуговые пракики как фактор социализации городских и сельских подростков. *Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина*. Серия «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2015. №35. С. 92–98.

2. Агамір'ян Л.В. Творчі дозвіллеві практики сучасної підліткової молоді: специфіка, функції, прояви. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-3-66-2018/>

tvorchy-dozvillievi-praktiki-suchasnoi-pidlitkovo-i-molodi-specifika-funkcii-projavi/ (дата звернення 14.09.2019).

3. Бойко О. П. Диференціація дозвіллевої поведінки в глобальному світі. *Філософія. Культура. Життя: міжвузівський зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 2010. Вип. 34. С. 14–21.

4. Брилін Б.А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4 (13). С. 72–78.

5. Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян. О.М. Соціологія : [навч. посібник]. 4 -е вид., випр. й доп. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 246 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-189.html> (дата звернення 15.09.2019).

6. Дворецька Г. В. Соціологія. Навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 472 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8298.html> (дата звернення 17.10.2019).

7. Журавлева И. В. Здоровье подростков: социологический анализ. Москва : Изд-во Института социологии РАН, 2002. 240 с.

8. Кизименко Л.Д., Бедна Л.М. Словник-довідник соціального працівника. URL: <http://ipr.lp.edu.ua/Library/004/004.html> (дата звернення 21.09.2019).

9. Килимова Л.В., Ветрова О.А., Нишнианидзе О.О. Особенности организации досуговых практик в современных социокультурных условиях. URL: <https://www.km.ru/referats/335252-osobennosti-organizatsii-dosugovykh-praktik-v-sovremennykh-sotsiokulturnykh-usloviyakh> (дата звернення 18.09.2019).

10. Кравченко А.И. Социология: Словарь. Москва, 1997. 240 с.

11. Лисицин Ю.П. Общественное здоровье и здравоохранение: учебник для ВУЗов. Москва : ГЭОТАР-МЕД, 2002. 520 с.

12. Литвинова С.Н. Организация досуга детей и подростков. Методические разработки педагогов дополнительного образования. М., 2007.

13. Маклюэн Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека [пер. с англ.]. Москва : КАНОН-пресс-Ц, 2003. 464 с.

14. Оксфордський словник. URL: <http://uk.chipbuddy.eu/keyword/9622d08e2ec4f75330fcaee753aa81478d1cfea3> (дата звернення 15.09.2019).

15. Парфенова А.А., Проскурнина М.В., Цой В.С. Образ жизни и здоровье человека. Онлайн библиотека «Наука и философия». URL: http://www.tomb-raider6.narod.ru/lib/mm/materialy_2torogo_mezhdunarodnogo/ (дата звернення 16.09.2019).

16. Погрешаева Т.А. Вільний час людини в умовах трансформованого суспільства. Саратов : Изд-во СГУ, 2000. 146 с.

17. Ручка О.А. Дозвілля // Енциклопедія сучасної України URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20509 (дата звернення 21.09.2019).

18. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар та ін. ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О.Яременка». Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

19. Стебинс Р.А. Вільний час : до оптимального стилю дозвілля (погляд з Канади). *Соціологічний журнал*. 2000. № 7. С. 64–73.

20. Танчин І. Соціологія : Навч. посіб. Львів : Укр. акад. друкарства, 2005. 360 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/572-sotsologiya-tanchin-I3.html> (дата звернення 22.09.2019).

21. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

22. Устав (Конституція) Всемирной Организации Здравоохранения. Всемирная Организация Здравоохранения: основные документы. Женева : ВОЗ, 1991.

23. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік. За ред. Шафранського В.В.; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ, 2016. 452 с.

24. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік. МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ, 2017. 516 с.

25. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік. МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ : МВЦ «Медінформ», 2018. 458 с.

26. Яковлева Н. В. Здоровьесберегающая деятельность как базовый жизненный метапроцесс. *Сетевой журнал*. 2013. № 1. С. 56–64.

Михайлева Е. Г., Шкурапет Н. И. Досуговые практики современных подростков в контексте здоровьесбережения: социологический анализ

Статья раскрывает взаимосвязь между досуговыми практиками современных подростков и их ориентацией на здоровый образ жизни. Актуальность статьи обусловлена противоречием между институциональным запросом общества к современному и физическому поколению и распространённостью в нём досуга, не способствующего поддержанию здоровья. На основе теоретико-методологического базиса (раскрывающего содержание понятий «досуг», «здоровье», «практика», «оздоровительные практики») и ряда эмпирических исследований показано преобладание пассивных видов досуговой деятельности над активными. Доказано, что ведущие виды досуга современных подростков – это общение в социальных сетях, прослушивание музыки, встречи с друзьями, просто отдых и так далее. Положительным моментом является то, что от 40% до 70% подростков в разных подгруппах также практикуют активные формы досуга. В статье подростки сгруппированы в три подгруппы («активные», «творческие», «развлекающиеся») по преобладающим видам досуговой деятельности. Показано, что практики здорового образа жизни характерны для первых двух подгрупп. Также были выявлены различия между подгруппами подростков – «младшими» (14–15 лет) и «старшими» (16–17 лет). На основании эмпирических данных показано, что «старшие» более активно занимаются спортом, более тщательно выбирают тот круг общения, который активно влияет на приоритеты в их образе жизни. Было продемонстрировано, что современная социальная среда подростков увеличивает риски вредного для здоровья характера, что требует формирования в семье и школе личностных качеств сопротивления подростков. Особое внимание уделяется включению подростков в интернет-практику. Показано, что их погружение в эту зону соответствует всеукраинским тенденциям. Сделаны выводы о том, что большинство видов досуга подростков в большинстве своем не способствуют поддержанию здоровья, что требует принятия решений на государственном, региональном, институциональном и других уровнях общества.

Ключевые слова: досуг, досуговые практики, здоровье, подростки, здоровый образ жизни.

Mykhaylyova K., Shkurapet N. Leisure practices of modern adolescent in the context of healthcare: a sociological analysis

The article reveals the relationship between leisure practices of modern adolescents and their orientation towards a healthy lifestyle. The relevance of the article is due to the contradiction between the institutional request of society for the modern and physically healthy generation and the prevalence of leisure activities in it that are not conducive to maintaining health. Based on the theoretical and methodological basis (disclosing the content of the concepts of “leisure”, “health”, “practice”, “health-saving practices”) and several empirical studies, the predominance of passive types of leisure activities over active ones is shown. It has been proven that the leading types of leisure activities of modern adolescents are chatting on social networks, listening to music, meeting friends, just relaxing, etc. The positive thing is that from 40% to 70% of adolescents in different subgroups also practice active forms leisure activities. In the article teenagers are grouped into three subgroups (“active”, “creative”, “having fun”) according to the prevailing types of leisure activities. It is shown that healthy lifestyle practices are characteristic of the first two subgroups. Differences were also revealed between the subgroups of adolescents – the “youngest” (14–15 years old) and the “older” (16–17 years old). Based on empirical data, it is shown that the “olders” are more active in sports, more carefully choose a circle of communication that actively affects priorities in their lifestyle. It has been demonstrated that the modern social environment of adolescents increases the risks of a health-damaging nature, which requires the formation in the family and school of the personal quality of the adolescent’s resistance. Special attention is paid to the inclusion of adolescents in Internet practice. It is shown that their immersion in this zone corresponds to all-Ukrainian trends. Conclusions have been drawn that most leisure activities of adolescents in the majority do not contribute to maintaining health, which requires decisions at the state, regional, institutional and other levels of society.

Key words: leisure, leisure practices, health, adolescents, healthy lifestyle.